

Evaluatie ‘Luisteren in je leunstoel’

Pilot Katholieke Bond van Ouderen Westelijke Mijnstreek

1999-2002

Iedereen heeft in zijn of haar leven wel de magie van het verhaal ervaren. Luisteren naar verhalen hoort bij het leven en activeert tot het vertellen van eigen verhalen. Luisteren naar verhalen die voorgelezen worden, heeft nog wat extra's: je gaat eenvoudigweg zitten en het verhaal komt naar je toe. Je bent niet verantwoordelijk, je mag volop consumeren, je kunt achterover leunen en vertrouwen op de competentie van de voorlezer. Voorlezen heeft iets intiems en huiselijks, je ontspant en je verdwijnt voor een moment uit het leven van alledag in de wereld van het woord. Je herinnert je de voorleesuurtsjes op de lagere school, toen je bijna niet kon wachten tot het einde van de middag, omdat dan het verhaal verder zou gaan.

Inleiding

In 1997 ontwikkelde ik voor de Katholieke Bond van Ouderen Westelijke Mijnstreek de cursus *Ik heb het huis weer voor mij alleen*, een cursus over omgaan met eenzaamheid, waarin fragmenten uit de literatuur uitgangspunt waren. Deze cursus was een groot succes. Naar aanleiding hiervan en omdat de bestuurders binnen de KBO jongere ouderen wilden interesseren voor een nieuw soort activiteiten, had ik een gesprek met twee bestuursleden van de bond, Elly de Wit-Van der Stegen en Gon Nabuurs-Vink over een nieuw project ‘ouderen voor ouderen’. Jongere ouderen die aansluiting vonden bij de bond, waren minder geïnteresseerd in de meer traditionele activiteiten op het terrein van ontmoeting en ontspanning en meer in nieuwe activiteiten met het accent op zingeving en voorkomen van vereenzaming van ouderen in hun eigen omgeving. We spraken over het opzetten van eenvoudige en laagdrempelige voorleesactiviteiten met als doelstelling het doorbreken van het (dreigende) isolement van veel ouderen. Leden van de bond, maar ook andere ouderen, zouden na een training kunnen voorlezen in dagopvang- en huiskamerprojecten, in buurtcentra en bij ouderen thuis. Ik maakte een projectvoorstel in mei 1998. Het voorstel vond echter te weinig weerklank en het plan bleef liggen.

In 1999 startte het project *Luisteren in je leunstoel*: doelstelling was het ontwikkelen van een methodiek rondom voorlezen voor ouderen in zorgcentra.

De eerste pilot van *Luisteren in je leunstoel* liep al ruim een jaar in Zorgcentrum St. Jan Baptist in Swalmen en een tweede pilot was gestart in Zorgcentrum Molenhof in Maastricht, toen ik opnieuw gevraagd werd voor het opstarten van voorleesactiviteiten vanuit de KBO Westelijke Mijnstreek. De KBO-bestuurders hadden aansluiting gezocht bij het welzijnswerk, Stichting Welzijn Born Susteren (SWBS)¹ en bij verschillende activiteitenbegeleiders van zorgcentra in de regio. Vanuit het welzijnswerk werd ondersteuning toegezegd bij de opzet en organisatie van een voorleesproject, zowel financieel als in menskracht.

We besloten vanuit het samenwerkingsverband KBO Westelijke Mijnstreek- SWBS een derde pilot van *Luisteren in je leunstoel* te realiseren, met name gericht op het voorlezen aan

¹ Inmiddels is de Stichting Welzijnswerk Born Susteren via een fusie opgegaan in *Partners in Welzijn*.

thuiswonende ouderen. Vooral in deze doelgroep zat de toegevoegde waarde voor het grote project: de thuiswonende ouderen werden in de eerste twee pilots van het project niet bereikt en het zou boeiend zijn te experimenteren met het voorlezen in thuisituaties, met als inzet het voorkomen van sociaal isolement, activering en communicatie. Ook het werven van voorlezers vanuit een specifieke organisatie als de KBO leek mogelijkheden te bieden, die bij een latere implementatie van de methodiek in andere situaties meerwaarde zou kunnen opleveren. Voor de activiteitenbegeleidsters van de verschillende zorgcentra betekende deze toespitsing naar de doelgroep thuiswonende ouderen een teleurstelling: zij zouden in de pilotfase van het project slechts marginaal kunnen profiteren van het gebodene. Ze zouden deel kunnen nemen aan de training, maar de aandacht binnen deze pilot zou vooral uitgaan naar de ervaringen en bevindingen van het voorlezen aan thuiswonende ouderen.

Mijn investering als projectontwikkelaar zou vooral bestaan uit het werven van belangstellende vrijwilligers en het trainen van de voorlezers. Het project zou gedragen worden door de KBO en SWBS, die ook het schrijven van een projectplan, het creëren van een draagvlak, het vormgeven van de samenwerking, het regelen van de financiën, de implementatie van de methodiek en vervolgbegeleiding van de vrijwilligers voor hun rekening zouden nemen.

Het project *Luisteren in je leunstoel* was met deze derde pilot volledig genoeg. Het projectplan voor het gehele project werd herschreven, de plannen voor het maken van een voorleesboek en een methodieboek kregen handen en voeten.

In dit verslag wordt de gang van zaken rondom de opzet en implementatie van *Luisteren in je leunstoel* in de Westelijke Mijnstreek door de Katholieke Bond van Ouderen en Stichting Welzijnswerk Born Susteren beschreven.

Ik beschrijf de startfase van het project en de aanpak van de samenwerkende partners om voorlezers te werven en de voorleesactiviteiten te introduceren. De samenwerking, het veranderen van de samenwerking door het vertrek van de welzijnswerkster en later het wegvallen van de SWBS als samenwerkingspartner in het project is hierin van groot belang geweest. Ik beschrijf de scholing en de begeleiding van de voorlezers: in samenwerking met Odyssee, training, opleiding, coaching en advies, te Maastricht werd het scholingstraject vormgegeven. De problemen die we tegenkwamen tijdens het proeftraject worden benoemd en uitgaande van de situatie van dit moment, benoem ik wensen en toekomstmogelijkheden voor het project.

Tenslotte ga ik in op het belang van een dragende instantie die professionele werkers in dienst heeft ter ondersteuning van het voorlezen in de regio: er zal blijvende aandacht moeten zijn voor het creëren van draagvlak voor het project in de regio vanuit de verschillende partijen, samenwerking zal opnieuw vormgegeven moeten worden en de vrijwilligers die voorlezen moeten weten wie hun aanspreekpunt is en waar ze terecht kunnen met problemen en vragen. Scholing en motivering van de voorlezers en andere betrokkenen blijft essentieel. Het voorleesproject kan gezien worden als een onderdeel van een kwalitatief aanbod op maat voor ouderen: binnen de cultuurveranderingen in de zorg, op weg naar vraaggerichte en vraaggestuurde zorg, kan het een waardevol instrument blijken voor thuiswonende ouderen.

Ik hoop van harte, dat wij met het aanbieden van dit proeftraject aan de Katholieke Bond van Ouderen Westelijke Mijnstreek en Stichting Welzijnswerk Born Susteren (Partners in Welzijn), een sneeuwbal in beweging hebben gebracht, die door zal rollen en die alsmaar groter en dikker wordt.

Het introduceren en implementeren van het voorlezen aan instellingen en organisaties die zich inzetten voor ouderen en het vinden van een organisatie die draagkracht biedt voor het begeleiden van de voorlezers in samenwerking met de KBO zijn daarin belangrijke stappen.

Marie Louise Boosten en Gerda Croonenberg komen elke twee weken in een dagopvang voor ouderen om er voor te lezen.

Hun mooiste ervaring: het was doodstil, de mensen luisterden heel goed en toen het afgelopen was, klaptten ze allemaal enthousiast. Die enthousiaste en blijde gezichten! De verhalen over vroeger die over de tafel rollen... Glimlachende gezichten, ogen die fonkelen, mensen die graag hun verhaal vertellen.

Het verhaal 'Wei' van Toon Hermans riep vele herinneringen op aan de weiden uit de kinderjaren van de ouderen: de was die op de wei gedroogd werd, mollen in de wei... Waarna natuurlijk het verhaal 'Mollen' van Henri Knap voorgelezen werd en 'Mol' van Louis Paul Boon. En dat mobiliseerde weer nieuwe herinneringen.

'Herfst' van Annie M.G. Schmidt activeerde verhalen over het rapen van de aardappelen op het veld vroeger, over het schillen van appelen en het drogen van appelen voor de vlaai, over de slachtperiode. De mogelijkheden van het voorlezen zijn oneindig.

Startfase

In de startfase van deze pilot was het noodzakelijk, dat de samenwerking tussen de verschillende partners vorm kreeg. De partijen waren: bestuurders van de KBO Westelijke Mijnstreek (de initiatiefneemsters), een welzijnswerkster van de SWBS, de voorzitter van de Samenwerkende Ouderenverenigingen Susteren en ik als initiatiefneemster van het grote project *Luisteren in je leunstoel*.

Graag hadden we een bibliothecaris in ons midden gehad, maar dit bleek niet haalbaar.

Terugblikkend denk ik dat de samenwerkende partners te snel gericht waren op de werving van vrijwilligers en het vormgeven van de training en dat er te weinig aandacht is besteed aan het creëren van een stevige samenwerking, waarin ieders verantwoordelijkheden en taken vastgelegd werden. Zo bleek er na verloop van tijd helemaal geen samenwerkingsconvenant te zijn.

Activiteiten in de eerste periode, voorafgaand aan de werving van de voorlezers, waren talrijk:

- Er werd een projectplan gemaakt met een begroting voor de financiering van het gehele traject.
- Er werd gezocht naar financieringsmogelijkheden binnen de eigen organisaties en er werd een traject voor fondswerving opgezet.
- Het project werd voorgesteld aan het bestuur van de Katholieke Bond van Ouderen Westelijke Mijnstreek, met de vraag om ondersteuning, zowel moreel als financieel en een vraag om ondersteuning ging uit naar het bestuur KBO Limburg, de provinciale koepel. Ook in de provinciale commissie educatie van de KBO werd het project voorgesteld en besproken.
- Er werd contact gelegd met thuiszorgorganisaties, hulpverleningsinstellingen (Riagg/GGZ) ouderenorganisaties en met de verschillende afdelingen binnen de KBO

om een draagvlak te creëren voor het project. Zowel de welzijnswerkster als de KBO-vrijwilligsters legden zoveel mogelijk contacten.

- De wervingsmiddag werd opgezet en voorbereid en er werd contact gezocht met de pers ter aankondiging van het project en ter ondersteuning van de werving.
- Er werd contact gelegd met Odyssee voor de organisatie van de training voor de vrijwilligers.

Draagvlak

Omdat we een zo breed mogelijk draagvlak wilden creëren, werden veel organisaties en personen benaderd en geïnformeerd over het project. Enerzijds wilden wij antwoord op de vraag hoe we geïnteresseerde thuiswonende ouderen konden vinden en benaderen met het aanbod van het voorlezen; anderzijds was het van belang te zoeken naar mogelijke voorlezers en daarbij zoveel mogelijk geholpen te worden door mensen uit ons netwerk.

De besturen van de plaatselijke KBO-afdelingen werden geïnformeerd over het project. Het was de bedoeling dat via de plaatselijke besturen ruimtes gezocht zouden worden voor het voorlezen, zo dicht mogelijk in de buurt van betrokken ouderen, en dat de voorlezers geworven konden worden uit het deelnemersbestand van de organisaties. Daarnaast werden andere organisaties en instellingen benaderd: vrouwenbonden, het Gilde, de Zonnebloem, de Unie van Vrijwilligers en andere vrijwilligersorganisaties, GGD-preventiewerk, ouderenwerkster van het Riagg, thuiszorgorganisaties, welzijnswerkers in de regio, bibliotheken. Hen werd gevraagd bekendheid te geven aan het project en sleutelfiguren persoonlijk te benaderen voor de informatiemiddag.

“Ik heb er echt lol in”, zegt Therèse Cals-Willems, die voorleest in een dagopvangproject.

“Ik ben nu op zoek naar dialectteksten omdat die erg enthousiasmerend werken. Een verhaal dat ik voorlas (Wat mij heilig is) leidde tot zóveel verhalen dat de tijd om was voor we het in de gaten hadden. Je bent bijna als vanzelf betrokken bij de verhalen van anderen, ook het luisteren is fijn.”

Het werven van voorlezers

Om vrijwilligers te werven organiseerden we een informatiemiddag over voorlezen aan thuiswonende ouderen. Tijdens deze middag vertelde ik over het project *Luisteren in je leunstoel* en over de mogelijkheden van voorlezen aan ouderen. Belangstellenden konden ook ‘proeven’ van voorlezen: de middag werd omlijst met het voorlezen van enkele teksten, die geschikt waren voor ouderen.

De werving werd zo breed mogelijk opgezet. Ik maakte een folder, die tot affiche uitvergroot kon worden, folders en affiches werden verspreid. De KBO stuurde een brief met de folder naar de besturen van de 34 plaatselijke KBO-afdelingen binnen de regio, de SWBS benaderde de vrouwenbonden, collega-welzijnswerk- en hulpverleningsinstellingen,

thuishulporganisaties, vrijwilligersorganisaties in de regio. Alle mogelijke sleutelfiguren werden benaderd met de vraag of zij de folder wilden verspreiden aan ouderen uit de doelgroep en of zij mogelijke voorlezers wilden interesseren voor het project. Regionale kranten en plaatselijke weekbladen kregen een persbericht en documentatiemateriaal, de radio werd benaderd, op centrale punten in de regio werden folders neergelegd en affiches opgehangen. Het voorleesproject gonsde door de regio.

Een paar dagen voor de informatiemiddagen stonden in kranten en weekbladen artikelen over het voorleesproject en tijdens de wervingsmiddag was de zaal in gemeenschapshuis *De Landjwaer* bomvol: meer dan 60 belangstellenden waren er en dezelfde middag al stroomden de aanmeldingen binnen. Na een paar dagen waren er 30 potentiële voorlezers.

Wat duidelijk werd: de werving was goed opgezet, we bereikten veel belangstellenden en als vanzelfsprekend meldden de voorlezers zich aan: zij kwamen deels uit de gelederen van de KBO, maar ook van daarbuiten, aangetrokken door de publiciteit in kranten en huis-aan-huisbladen, en zeer gemotiveerd voor het voorlezen. Ook in de andere pilots van het project blijkt, dat voorlezen als activiteit veel mensen aanspreekt.

Een van de voorlezers leest voor aan zeven dames bij een van de vrouwen thuis. De vrouwen hebben onderling verschillende wensen en belangen: de een wil gedichten horen, de ander verhalen. Hoewel het voorlezen goed bevalt, er veel aandacht is en tijd om over eigen ervaringen te vertellen, stopt het voorlezen na verloop van tijd omdat de vrouwen het te druk hebben om tot gezamenlijke afspraken te kunnen komen.

Thuiswonende ouderen

Het vinden en bereiken van thuiswonende ouderen die geïnteresseerd waren in voorlezen als activiteit was heel wat moeilijker dan het vinden van de voorlezers. Dagopvangactiviteiten voor thuiswonende ouderen waren er wel en daar een ingang vinden via de activiteitenbegeleiders of via de organisatoren van de dagopvang was niet zo moeilijk. Maar er zijn natuurlijk ook ouderen die alleen wonen, die niet naar een dagopvang gaan, die zich niet zo vanzelfsprekend meldden als belangstellenden. Het was dus zaak om vooral via persoonlijke netwerken en contacten ouderen op te sporen, kleine groepjes samen te stellen en plekken te vinden waar het voorlezen kon plaatsvinden.

Soms liep dat via de bestuurders van de plaatselijke KBO-afdeling, maar deze vorm van toeleiding leverde minder op dan aanvankelijk verwacht. Men kende vaak wel ouderen die alleen woonden en die graag bezoek wilden hebben, maar er waren weinig ouderen in dit circuit die belangstelling hadden voor voorlezen als activiteit. We denken dat de lage geletterdheid van de huidige ouderen in de regio hierin zeker een rol speelt. In veel gezinnen waren vroeger geen boeken, werd niet gelezen en werd het zelfs als een schande beschouwd als je zat te lezen, want het was tijdverspilling. Voorlezen moest hier dus niet leunen op vroegere leeservaringen, maar aangeprezen worden als een nieuwe activiteit die de eigen herinneringen stimuleert en die het contact met anderen levendiger maakt.

Na verloop van tijd werd er echter toch in verschillende huiskamers voorgelezen, kwamen hier en daar groepjes ouderen bij elkaar of bezocht een voorlezer een echtpaar of een persoon thuis regelmatig. Sommige voorlezers vonden niet zo gemakkelijk thuiswonende ouderen en kwamen terecht bij activiteitenbegeleiders in zorgcentra in de regio.

Door het wegvallen van de beroepskracht kon aan het zoeken naar geschikte voorleesplaatsen, dat toch via het onderhouden van het netwerk van relevante toeleiders zou moeten gebeuren, onvoldoende tijd en aandacht gegeven worden. Er werden te weinig ervaringen opgedaan met het zoeken en vinden van belangstellende ouderen via de opgebouwde netwerken van de beroepskracht.

De vrijwilligsters van de KBO deden hun uiterste best, maar kwamen te weinig in contact met thuiszorgorganisaties, vrijwilligersorganisaties, geestelijk verzorgenden en andere contactpersonen die konden doorverwijzen naar geschikte belangstellende ouderen.

Het is natuurlijk niet zo gemakkelijk ouderen te vinden die zich eenzaam voelen: veel ouderen zijn twijfelachtig: is het wel wat voor mij? zeggen dan dat ze het druk hebben, omdat ze het onbekende niet aandurven. Of mensen zeggen dat ze wel willen, maar vinden het veel fijner als je op bezoek komt, mee boodschappen gaat doen en gezellig wat kletst bij een kop koffie. Bij nader inzien vinden ze voorlezen toch niets iets voor hen.

Voorlezen is ook niet voor iedereen geschikt. Sommige mensen kennen het niet, associëren het met kinderachtig en niet nuttig. Je moet dan de juiste toon treffen en de gevoelige snaar raken. Niet alle vrijwilligers zijn daartoe in staat.

Ook de koppeling van de voorlezers aan de ouderen die voorgelezen willen worden, is een punt dat nadere aandacht nodig heeft. Het komt erg nauw: de chemie tussen beide partijen moet kloppen en de voorlezer moet in staat zijn aan te sluiten bij de cultuur en de wensen van de oudere. De voorlezer moet zich hier ondersteund weten door een beroepskracht die er is voor vragen als die zich voordoen.

Een voorlezer is gaan voorlezen aan haar vader in het dialect, een nieuwe manier om in contact te zijn.

Samenwerking met de Stichting Welzijnswerk Born Susteren

De samenwerking van de KBO Westelijke Mijnstreek en Stichting Welzijnswerk Born Susteren was ontstaan uit oude banden. De welzijnswerkster had als taak te fungeren als een spin in het web van de ouderenorganisaties in de gemeente Born-Susteren: zij was vol enthousiasme in het project gestapt toen de initiatiefneemsters vanuit de KBO bij haar aanklopten om professionele ondersteuning bij het starten van de voorleesactiviteiten. Zij was ook degene die de contacten kon leggen naar de thuiszorgorganisaties, naar andere ouderenorganisaties en naar bibliotheken in de regio, en zij was degene die het projectplan schreef en binnen haar eigen instelling draagvlak creëerde voor het project.

Na de zeer succesvolle werving in de regio bleek echter dat de medewerkster van de Stichting Welzijnswerk Born Susteren op zeer korte termijn zou vertrekken. In het project ervoeren we dat als een enorm verlies: de medewerkster was erg enthousiast en gemotiveerd voor dit project en voor de voortgang was het moment van vertrek wel erg ongelukkig. Het zoeken naar voorleesplaatsen bij thuiswonende ouderen was in volle gang en het leggen van contacten met organisaties en met ouderen uit de doelgroep was een taak van de beroepskracht, samen met de KBO-vrijwilligsters.

Er ontstond een gat. Het duurde enkele maanden voordat vanuit de SWBS een nieuwe beroepskracht aan het project toegevoegd kon worden. In de tussentijd was er een vervangster. Dat betekende dat in de periode van werving, toewijzing van de voorleesplaatsen aan de voorlezers en scholing van de voorlezers verschillende mensen vanuit de SWBS de

samenwerking vorm moesten geven. Bovendien bleek na verloop van enkele maanden, dat het project niet gedragen en ondersteund werd door de Stichting Welzijnswerk Born Susteren. De begroting bleek niet kloppend te zijn, de kosten van de pilot bleken niet gedekt te zijn en de samenwerking tussen de verschillende partijen was nergens vastgelegd en bekrachtigd. Er ontstond veel verwarring en onhelderheid.

De directie van Stichting Welzijnswerk Born Susteren nam haar verantwoordelijkheid om het lopende traject doorgang te laten vinden: de financiering werd geregeld. De verhoudingen waren echter dusdanig verstoord, dat er nauwelijks meer sprake was van samenwerking.

Na het afronden van de training aan de voorlezers was de praktijk dat de medewerker van SWBS zich niet meer liet zien in overlegsituaties en er werd geen enkele duidelijkheid gegeven over het vervolgetraject, dat wil zeggen de verdere begeleiding van de vrijwilligers, het verder levendig houden van het draagvlak voor het project en het onderhouden van de contacten door de SWBS. Er werden vage beloftes gedaan over het begroten van verdere begeleiding van de vrijwilligers, maar in de praktijk gebeurde er vanuit de SWBS niets meer. De instelling was inmiddels verwikkeld in een groot reorganisatieproces en het was duidelijk dat er geen enkel aanspreekpunt meer was voor het voorleesproject. Beleidsmatig bleek er geen enkele prioriteit te liggen bij het ouderenwerk in de nieuwe instelling. In het najaar van 2001 werd duidelijk dat we van de instelling niets meer konden verwachten na afronding van de training van de voorlezers.

Geconcludeerd moet worden dat de samenwerking tussen de verschillende partijen om te komen tot voorleesactiviteiten in de regio Westelijke Mijnstreek, te weinig is vormgegeven en uiteindelijk niets meer voorstelde.

Anke de Wilde komt als voorlezer in een modern hofje bij vier dames die in leeftijd variëren van 60 tot 80 jaar. De vrouwen hebben veel belangstelling voor taal en het voorlezen bevalt hen. Soms ontstaat er een gesprek over het gelezene en soms ook een persoonlijk gesprek. “Je krijgt een stuk levenservaring terug en daar kun je weer op inspelen. Het is mooi dat de vrouwen zich voor je openstellen naar aanleiding van een tekst.”

Training voor de voorlezers

Ter ondersteuning van de voorlezers en om de activiteit een stevige basis te geven, zijn in het voorjaar van 2001 een achttal bijeenkomsten georganiseerd. Tijdens deze bijeenkomsten werden ervaringen uitgewisseld en problemen besproken. De voorlezers werden getraind in het voorlezen en het zoeken van voorleesteksten. Het was de bedoeling, dat er een hechte groep zou ontstaan, zodat de voorlezers op elkaar en op de welzijnswerkster konden terugvallen met hun vragen en problemen tijdens de voorleesactiviteiten.

In het programma van de training was opgenomen:

- Het steeds weer met elkaar uitwisselen van ervaringen tijdens het voorlezen, en het bespreken van concrete vragen en problemen: leren van elkaar.
- Informatie over de voorwaarden voor het voorlezen en het organiseren van die voorwaarden: waaraan moet voldaan zijn om het voorlezen tot een succesvolle activiteit te maken?

- Informatie over het proces van het voorlezen: de voorbereidingen, het zoeken van materiaal en het creëren van de voorwaarden, het voorlezen zelf en het gesprek na het voorlezen.
- Oefening in het voorlezen zelf: gebruik van adem, houding, stemgebruik en de techniek van het voorlezen van teksten.
- Informatie en oefeningen over het voeren van het gesprek met de ouderen na het voorlezen.
- Informatie over tekstkeuze: welke teksten zijn geschikt om voor te lezen aan ouderen in de regio?
- Een bezoek aan Symbiose, Bibliotheekwerk, om kennis te nemen van ondersteuningsmogelijkheden en materiaal met betrekking tot het voorlezen voor ouderen: welke materialen kunnen het voorlezen verlevendigen?
- Informatie over reminiscentie en verschillende werkvormen die aansluiten bij het voorlezen: het maken van een levensboek, verhalen vertellen, zingen en oude muziek, schilderen, met foto's werken, herinneringskoffers.
- Bezoek aan vrijwilligers en activiteitenbegeleidster van een voorleesgroep in verpleeghuis De Watersteeg in Veghel: uitwisselen van ervaringen over het voorlezen op beide locaties.

De trainingsbijeenkomsten verliepen goed, beantwoordden volledig aan hun doelstelling en waren zeer levendig: alle voorlezers waren steeds aanwezig en begerig om hun verhaal te vertellen of om van collega's te horen hoe het hen vergaan was. Het uitwisselen van ervaringen enthousiasmeerde en stimuleerde. We oefenden, zochten oplossingen voor problemen en bekeken hoe het een en ander in het huis verbeterd kon worden. Het voorlezen als activiteit bleek zowel voor de vrijwilligers als voor de ouderen een zinvolle activiteit: de ervaringen in de praktijk bevestigden de verwachtingen, de doelstellingen van het voorlezen werden ruimschoots gehaald.

Irene Pernot las voor aan een oude dame van 90 jaar in haar eigen dorp: na het voorlezen keken ze samen over de velden naar buiten en ze spraken over gewassen op de velden, over boekweit. Ze spraken af de volgende keer samen een boekweitpannenkoek te bakken.

Afronding pilotfase

In november 2001 werd de experimenteerfase van het project *Luisteren in je leunstoel* voor de vier groepen voorlezers in de drie pilotsituaties afgerond met een gezamenlijke studiedag. Na een voorstelling van *De Verhaalkeuken*, een concept waarin amateurtheaterspelers een keer per maand voorlezen in het theater, was er tijd om over deze specifieke wijze van voorlezen van gedachten te wisselen met de mensen van *De Verhaalkeuken* zelf en om in gemengde groepen ervaringen uit de praktijk uit te wisselen. Aan het einde van de dag werd door alle voorlezers teruggeblikt op het traject binnen de eigen instelling of organisatie: de training en de organisatie van het voorlezen binnen de locaties werden geëvalueerd en vragen voor de toekomst benoemd.

De voorleesgroep van de KBO-pilot was bijna voltallig aanwezig op de studiedag.

De training en de experimenteerfase van het project werden door de voorlezers zeer positief beoordeeld.

Enkele bevindingen:

- Met het aangereikte voorleesmateriaal wordt zeer veel gewerkt; de voorleesteksten zijn bruikbaar en geschikt; men is zeer begerig naar het uiteindelijke voorleesboek, er is een behoefte aan nieuwe teksten, ook naar verhalen uit de eigen streek;
- Het uitwisselen van ervaringen, daar op doordenken en zoeken naar oplossingen voor actuele problemen, was erg belangrijk en leerzaam;
- Voorlezers ontdekten tijdens de training kwaliteiten in zichzelf die ze nog niet kenden;
- Vooral het oefenen van het voorlezen zelf was zeer leerzaam;

Vragen en wensen naar de begeleidende instelling werden benoemd en meegenomen. Een door iedereen gedeelde behoefte was het regelmatig bijeenkomen met de voorlezers om aan en met elkaar te leren over het voorlezen en de omgang met de ouderen. Er ligt een duidelijke wens naar vervolgentraining, bijvoorbeeld over het voorlezen zelf, over het verschil tussen vertellen en voorlezen, over het voeren van gesprekken rondom herinneringen. De samenwerking en de communicatie tussen voorlezers moet blijvend inhoudelijk ondersteund worden.

Problemen en aandachtspunten

❖ Samenwerking

Op dit moment is er geen sprake van samenwerking. De dragende welzijnsinstelling heeft zich teruggetrokken en de contacten naar het veld zijn daardoor verwaterd. Eerste prioriteit heeft het opnieuw zoeken van samenwerkingspartners voor de KBO Westelijke Mijnstreek, met name een partner die via beroepskrachten de mogelijkheid heeft het contact met de vrijwilligers te verzorgen en onderhouden. Voor samenwerking valt te denken aan: bibliotheken in de regio, organisaties voor thuiszorg en ouderenzorg, welzijnswerk en zielzorg. Ook kan het project in deze regio verbreed worden naar de zorginstellingen, zodat ook ouderen die in instellingen wonen kunnen profiteren van *Luisteren in je leunstoel*.

❖ Creëren van een draagvlak

Vanuit een nieuw samenwerkingsplatform kan het draagvlak voor het project opnieuw vormgegeven worden. Informatiebijeenkomsten voor voorlezers, betrokken ouderenorganisaties en medewerkers van de deelnemende organisaties kunnen het project nieuw leven inblazen, de vrijwilligers hernieuwd motiveren en nieuwe vrijwilligers werven.

❖ Het ontbreken van professionele begeleiding en ondersteuning van de vrijwilligers

Het project werd voortgezet onder verantwoordelijkheid van het districtsbestuur KBO Westelijke Mijnstreek en ondergebracht bij de Commissie Educatie KBO Westelijke Mijnstreek. De Commissie Educatie organiseerde een terugkomdag in 2002. Er is echter geen organisatie die zich ook via een beroepskracht verantwoordelijk maakt voor de voortgang van het project. Dat betekent, dat op dit moment de vrijwilligers met een zeer minimale ondersteuning (door KBO-vrijwilligsters) hun voorleesactiviteiten vormgeven.

❖ **De voortgang van het voorlezen in de regio**

Als er geen structurele ondersteuning komt van de vrijwilligers in het voorleesproject en als er geen organisatie bereid is zich in te zetten voor een draagvlak en verbreding van de samenwerking, is de voortgang van het voorlezen in de regio ernstig bedreigd. De vrijwilligers die nu voorlezen zijn weliswaar nog steeds erg enthousiast, maar zij hebben wel behoefte aan uitwisselen van hun ervaringen, aan een platform voor hun vragen en problemen bij het voorlezen, en zonder voeding zullen na verloop van tijd mensen wegvallen zonder dat er nieuwe voor hen in de plaats komen.

❖ **Koppeling voorlezers-ouderen**

Er moet veel aandacht zijn voor de goede koppeling van voorlezers en ouderen. Beide partijen moeten bij elkaar passen wat betreft cultuur en smaak, of de voorlezer moet in staat zijn zich in te leven in de oudere en zijn of haar wensen en smaak te volgen. Dit is niet alleen een kwestie van training maar heeft veel te maken met de motivatie van de voorlezer, de vraag van de oudere en de chemie tussen hen. Het voorlezen moet voor alle betrokkenen nuttig en zinvol zijn. Als het niet 'klikt', gaat het over, houdt de activiteit vanzelf op te bestaan.

❖ **Hernieuwde aandacht voor het project in de regio**

Luisteren in je leunstoel zou opnieuw in de aandacht gebracht kunnen worden in de regio, om daarmee een nieuwe samenwerking te creëren, resultaten en ervaringen uit de pilot te presenteren en nieuwe voorlezers en ouderen te werven.

De situatie op dit moment

Op dit moment wordt er door zo'n vijftiental vrijwilligers voorgelezen aan ouderen. Omdat een platform voor de vrijwilligers ontbreekt, is er geen regulier contact en nauwelijks uitwisseling van ervaringen en problemen bij het voorlezen. Vanuit de KBO Westelijke Mijnstreek is een ontmoetingsmiddag georganiseerd, een half jaar na afloop van de scholing, een tweede uitwisselingsmoment staat op stapel, maar het is te weinig om de vrijwilligers daadwerkelijk te ondersteunen en vast te houden. Hier en daar zijn mensen uitgestapt om verschillende redenen.

De vrijwilligers van de KBO Westelijke Mijnstreek doen wat ze kunnen om de groep bijeen te houden en om tenminste twee ontmoetingen per jaar te organiseren. De activiteiten zijn opgenomen in het programma van de Commissie Educatie Westelijke Mijnstreek. De voorleesactiviteiten zijn echter nergens opgenomen in een begroting of werkplan van een instelling of samenwerking tussen verschillende instellingen: de vrijwilligers die voorlezen worden niet ondersteund en begeleid door een beroepskracht.

Er zijn op dit moment geen faciliteiten en mogelijkheden voor nieuwe belangstellenden voor het voorlezen om in te steken. Van uitbouw van het project kan momenteel geen sprake zijn.

Een voorlezer leest voor aan een oud echtpaar en bracht bij het voorlezen een bosje 'kroetwusj' (kruiden) mee. Ze las voor over het oude Limburgse gebruik rond de 'kroetwusj', over de betekenis van de kruiden en de samenstelling van het bosje. Tijdens het voorlezen onweerde het zelfs, maar de 'kroetwusj' heeft een beschermende

werking. De oude mensen hebben honderduit verteld: de herinneringen spelen nu de belangrijkste rol in hun leven en ze vinden het heerlijk erover te kunnen vertellen. De dankbaarheid van het echtpaar gaf de voorlezer veel voldoening en motivatie om door te gaan.

Verbreding methodiek vanuit de Unie KBO

Het enthousiasme van de voorlezers en de initiatiefneemsters van de KBO werkte aanstekelijk. In overleg met de bestuurders van de KBO Westelijke Mijnstreek nam ik contact op met de Unie KBO, de koepelorganisatie in 's Hertogenbosch. In een gesprek werden de mogelijkheden voor een doorstart van het project binnen de gelederen van de KBO bekeken en overwogen. En na overleg intern besloot de Unie zich in te zetten voor *Luisteren in je leunstoel*.

Vanuit de landelijke organisatie zou het project landelijk bekendgemaakt kunnen worden, bijvoorbeeld via een artikel in Nestor. De landelijke organisatie zou verder stimulerend en ondersteunend kunnen zijn naar de provinciale afdelingen van de KBO, en ze zou scholing en training van voorlezers kunnen stimuleren en organiseren.

Ik maakte een plan voor deze doorstart, waarbij de activiteiten als een waaier vanuit de landelijke organisatie doorgegeven zouden worden naar de provinciale KBO's en van daaruit naar de plaatselijke afdelingen. De Unie nam het project op in haar werkplan van 2002, maar een peiling van de belangstelling bij de provinciale bonden leerde, dat er weliswaar veel enthousiaste reacties kwamen op het project, maar dat slechts 3 provinciale afdelingen daadwerkelijk wilden investeren in een doorstart. Als redenen werden onder andere aangegeven, dat de bonden niet beschikten over voldoende menskracht om zo'n project te dragen, ze zagen het niet meteen als taak voor de provinciale KBO.

Op basis van deze gegevens zag de Unie KBO af van het zelf ontwikkelen van materiaal voor de achterban. Besloten werd de boeken van het project af te wachten en voor scholing en training voor de geïnteresseerde afdelingen aan te sluiten bij het landelijke scholingsaanbod dat vanuit het project ontwikkeld zou worden.

Inmiddels is er door Odyssee, de organisatie die de scholing en training in de toekomst zal verzorgen, contact opgenomen met de Unie KBO om de belangstellenden op de hoogte te houden van de ontwikkelingen.

Na het voorlezen houdt de vrouw aan wie voorgelezen is de hand vast van de voorlezer. Ze wil de hand niet loslaten en vraagt: "Blijft u nog even?"

Wensen en toekomstperspectief

- ❖ Belangrijk is het vinden van een instelling of organisatie die bereid en in staat is de vrijwilligers die nu voorlezen verder te begeleiden en vast te houden.
- ❖ Vanuit deze organisatie zou een beroepskracht belast moeten zijn met het opnieuw vormgeven van de samenwerking met de verschillende partijen en met het formuleren van beleid ten aanzien van de voortgang van het voorlezen.

- ❖ Daarmee zou ook het draagvlak voor *Luisteren in je leunstoel* vernieuwd en verbreed moeten worden.
- ❖ De samenwerking met de bibliotheken in de regio moet extra aandacht krijgen; wanneer er een duidelijke vraag ligt vanuit het project is er misschien meer belangstelling vanuit de bibliotheken en kan de ondersteuning ook van daaruit vorm krijgen.
- ❖ De aansluiting bij de ouderenzorg kan dan ook verder vormgegeven worden. Voorlezen aan thuiswonende ouderen en voorlezen aan ouderen in zorgcentra kan dan als een continuüm worden gezien. Vrijwilligers kunnen in verschillende situaties voorlezen.
- ❖ De methodiek van het voorlezen aan thuiswonende ouderen kan verder uitgewerkt worden als er meer ervaring is opgedaan.
- ❖ Presentatie van ervaringen en verslag van de inhoudelijke aspecten van het project kan nieuwe activiteiten in de regio ondersteunen.
- ❖ Voor de KBO Westelijke Mijnstreek is het project een reële mogelijkheid zich te profileren binnen de eigen organisatie en in het veld met een vernieuwend karakter, aansluitend bij behoeften en vragen van ouderen in deze tijd. Dat geldt overigens ook voor het welzijnswerk, als opnieuw gekozen zou worden voor samenwerking in dit project.
- ❖ Het schrijven van een artikel over het voorlezen aan thuiswonende ouderen, met aandacht voor de voorwaarden en mogelijkheden binnen die thuissituatie, bijvoorbeeld in Nestor, in een blad voor thuiszorgorganisaties, blad van De Zonnebloem.

Financiering

Het ontwikkelingsbudget dat Symbiose in 1999 en 2000 beschikbaar stelde voor *Luisteren in je leunstoel* was al voor een groot deel besteed met het vormgeven en uitvoeren van de voorleesactiviteiten in de eerste pilot van het project in Zorgcentrum St. Jan Baptist.

Omdat het voorlezen aan thuiswonende ouderen in eerste instantie niet was opgenomen in de projectplanning, moest voor deze pilot daarom naar aanvullende financiering gezocht worden. Dat werd nog ingewikkelder toen de vrijwilligers zich in zo grote getale meldden, dat besloten werd twee trainingsgroepen te starten.

De Stichting Welzijnswerk Born Susteren betaalde de welzijnswerkster die binnen haar takenpakket het project zou 'dragen', droeg zorg voor de huisvesting tijdens de scholingsbijeenkomsten en stelde een bedrag ter beschikking voor de verdere kosten van het project. Zij stelde zich garant voor de financiële afwikkeling van het een en ander.

De KBO Limburg stelde een garantiesubsidie ter beschikking en de KBO Westelijke Mijnstreek was medefinancier van het project. De kosten die overbleven werden betaald uit gelden die ter beschikking kwamen via fondswerving. Partijen die een bijdrage leverden waren: Sociaal Fonds DSM, samenwerkende ouderenverenigingen Born Susteren, Rabobank Born Susteren, Nedcar, Rabobank Born, VGZ, St. Jan De Limpens Amstenrade, KBO Oirsbeek, fonds burgemeester en deken van Sittard.

Odyssee droeg bij aan de dekking van de kosten door de trainingen aan te bieden onder haar vleugels, waardoor het mogelijk was de trainingen te geven met een subsidie van VWS. Zij investeerde daarmee in het project, waarvoor zij in de toekomst ook landelijk scholingsactiviteiten gaat verzorgen.

De kosten van de projectontwikkelaar, voor zover ze niet gedekt waren door de bovenstaande bronnen, werden betaald uit het ontwikkelingsfonds van Symbiose (eerste fase) en later door de projectontwikkelaar zelf.

Na het beëindigen van de training voor de vrijwilligers was er geen geld meer beschikbaar bij de Stichting Welzijnswerk Born Susteren en ook de KBO zag geen mogelijkheden om de verdere begeleiding van de vrijwilligers financieel te steunen. Er is momenteel geen enkel financieel draagvlak voor de voortgang van het project.

Het voorlezen leidt gemakkelijk tot zingen: zo zat Cécile Boesten met de ouderen 'O reinste der schepselen' te zingen naar aanleiding van een verhaal dat voorgelezen was. Na het verhaal van Toon Hermans over de 'Wei' ontstond er een levendig gesprek over feesten vroeger, over dansen en feesten, over dansles, en van het een kwam het ander: tenslotte zong iedereen in koor: 'J'attendrai...', waarna het lied vertaald werd in het Nederlands.

Betrokken instellingen en personen

- Katholieke Bond voor Ouderen Westelijke Mijnstreek: de initiatiefneemsters Elly de Wit-Van der Stegen en Gon Nabuurs-Vink;
- Stichting Welzijnswerk Born Susteren: Els Kleuters tot januari 2001, Marianne Korenaar in afwachting van opvolging van Els Kleuters tot maart 2001, John Schreurs vanaf maart 2001. Na afronding van de training eind 2001 heeft de SWBS zich teruggetrokken uit het project. Stichting Welzijnswerk Born Susteren is via een fusie opgegaan in Partners in Welzijn.
- Vanuit de Samenwerkende Ouderenverenigingen Gemeente Susteren: Ad Feijen in verband met financiering en fondswerving.
- Vanuit het overkoepelende project *Luisteren in je leunstoel*: José Franssen.
- Voor de training vanuit Odyssee: José Franssen.
- Op de achtergrond: de projectgroep van *Luisteren in je leunstoel*.

Publiciteit

Artikelen die zijn verschenen over *Luisteren in je leunstoel* in de Westelijke Mijnstreek:

- Marcel de Veen: *De helende kracht van taal*. Artikel in *Dagblad De Limburger*, 30 oktober 2000
- *Verhalen tegen sociaal isolement ouderen; Maastrichtse José Franssen bedenkt voorleesproject*. Artikel in het *Limburgs Dagblad*, 25 oktober 2000
- José Franssen: *Luisteren in je leunstoel; informatiemiddag over voorlezen voor ouderen, 24 april 2001*. Artikel in *Symbiose actueel*, nummer 1, 2001
- *Luisteren in je leunstoel*. Aankondiging van het project in *Nestor, Magazine van de Unie KBO*, september 2001
- *Maak kennis met de magie van het verhaal*. Artikel in *De Trompetter*, 28 november 2001

- José Franssen: *Luisteren in je leunstoel. Over voorlezen voor ouderen*. Artikel in *Symbiose Actueel*, april 2002

Enkele andere artikelen die zijn verschenen over *Luisteren in je leunstoel*:

- José Franssen: *St. Jan Baptist profileert zich met voorleesproject; Luisteren in je leunstoel*. Artikel in *Zorg en Ondernemen, vaktijdschrift ouderenzorg*, maart 2000
- José Franssen: *Luisteren in je leunstoel; voorlezen voor ouderen in het verzorgingshuis*. Artikel in *Denkbeeld, tijdschrift voor psychogeriatricie*, april 2000
- Jos Schols: *Voorlezen kan isolement doorbreken; project 'Luisteren in je leunstoel' voor ouderen succesvol*. Artikel in *De Maaspost*, 20 maart 2002

Bijlagen

- Folder/affiche informatiemiddag over voorlezen aan thuiswonende ouderen, t.b.v. werving.
- Tekstblad, dat gegeven kan worden aan de ouderen tijdens een voorleesactiviteit.
- Wervingsartikel over het project in *Maas en Mijn*, 25 oktober 2000.
- Wervingsartikel over het project in de *Maas en Geleenbode*, 25 oktober 2000.
- Wervingsartikel over het project in *De Trompetter*, 25 oktober 2000.
- Wervingsartikel over het project in *'t Waekblaad*, 26 oktober 2000.
- Artikel over het project in het *Limburgs Dagblad*, 25 oktober 2000.
- Artikel over het project in *Dagblad De Limburger*, 30 oktober 2000.
- Artikel over het project in *De Trompetter*, 28 november 2001.

José Franssen, initiatiefnemer en projectontwikkelaar *Luisteren in je leunstoel*
 Februari 2003